

International Conference in Open and Distance Learning

Vol 5, No 2A (2009)

Open and Distance Education for Global Collaboration & Educational Development

Assessment and Evaluation of educational organisms and institutions, the systemic theory and the Greek Open University

Ξανθή ΧΟΥΛΙΑΡΑ

doi: [10.12681/icodl.460](https://doi.org/10.12681/icodl.460)

«Η Αξιολόγηση των εκπαιδευτικών οργανισμών και ιδρυμάτων, η συστημική θεωρία και το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο»

«Assessment and Evaluation of educational organisms and institutions, the systemic theory and the Greek Open University»

Ξανθή ΧΟΥΛΙΑΡΑ

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια
xchouliara@sch.gr

**«Δεν πρέπει να πιθανολογούμε για τα σπουδαία»
(Ηράκλειτος ο Εφέσιος)**

Περίληψη

Κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, από την πιο απλή ως την πιο σύνθετη, περιλαμβάνει μια σειρά ενεργειών που σχετίζονται με την απόφαση, τον προγραμματισμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση του αποτελέσματος. Η αξιολόγηση αυτή μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την ορθή λειτουργία των συστημάτων ή την ανάγκη τροποποίησής τους. Προς αυτή την κατεύθυνση, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει τα κυριότερα χαρακτηριστικά της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών οργανισμών και ιδρυμάτων ως υπόβαθρο μίας θεωρητικής προσέγγισης και ανάπτυξης της διαδικασίας της αξιολόγησης στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, ώστε αφενός να γίνουν κατανοητές οι υπάρχουσες διαδικασίες μέσω των οποίων μέχρι σήμερα γίνεται η αξιολόγηση, αφετέρου να προκύψουν νέες πιο αποτελεσματικές. Τα ευρήματά της τονίζουν την ανάγκη για συστημική θεώρηση του εν λόγω ιδρύματος και ανανέωση των μηχανισμών αξιολόγησής του, αποτελώντας σημαντικά τεκμήρια της αναγκαιότητάς της για την αποτελεσματικότητα και βιωσιμότητα του ΕΑΠ.

Abstract

Each human activity, from the simplest to the most complex, includes a line of energies that is related to the decision, the planning, the realization and the evaluation of the result. This evaluation allows us to appreciate the right operation of the systems or their need of modification. To this direction, the aim of the present work is to present the most important characteristics of evaluation of the educational organisms and institutions as background of theoretical approach and growth of process of evaluation in the Greek Open University, in order to make comprehensible the existing processes via which up to today the evaluation takes place, as well as make some new more effective ones. The findings of this project emphasize the need for systemic regard of the current institution and the renewal of his mechanisms of evaluation, constituting important evidences of its necessity for the effectiveness and the viability of the Greek Open University.

Λέξεις κλειδιά

Αξιολόγηση, εκπαιδευτικό ίδρυμα, αξιολόγηση εκπαιδευτών, αξιολόγηση εκπαιδευτικών, αξιολόγηση εκπαιδευτικού έργου, μοντέλα αξιολόγησης,

προκαταρκτική, ενδιάμεση και ολική – τελική αξιολόγηση, σύστημα πολλαπλής αξιολόγησης, ποιοτική αξιολόγηση, αυτοαξιολόγηση, ετεροαξιολόγηση, μεθοδολογία, τεχνικές αξιολόγησης, αντικείμενα αξιολόγησης, φορείς αξιολόγησης, αξιολογητές, έρευνα.

Εισαγωγή

Από τη μελέτη της σύγχρονης βιβλιογραφίας(Noye &Piveteau (1999), Rogers (1999), Everard&Morris (1999), Παπακωνσταντίνου(1993&2005), Αθανασούλα Ρέππα κ.σ. (1999), Βεργίδης & Καραλής (1999), Βεργίδης, Κουτούζης (1999), Σολομών (1999), Μαυρογιώργος (1993), Χατζηπαναγιώτου (2001)) αναδύονται πολύτιμες γνώσεις και πληροφορίες γενικά για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών οργανισμών και των ιδρυμάτων και του εκπαιδευτικού έργου τους (Κουμπαρού-Χανιώτη, 2006:32) και ειδικά για το Ε.Α.Π.

Αξιοποιώντας όλες αυτές τις επιστημονικές τοποθετήσεις η εργασία αυτή αποσκοπεί να αποτελέσει διεξοδική μελέτη και ανάλυση όλων των βασικών ζητημάτων που συνδέονται με την αξιολόγηση (τι αξιολογεί κανείς, και με ποιο σκοπό, με ποια μέθοδο και ποια στιγμή, ποιος αξιολογείται, ποιος αξιολογεί, πώς αξιολογεί και με ποια μέσα), (Noye&Piveteau, 1999:131), ώστε να γίνει κατανοητή η σημασία της και η αναγκαιότητά της (Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:13)στο ΕΑΠ .

Επιπρόσθετα στοχεύει στο να συμβάλλει στην εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων για την αξιολόγηση ως αναπόσπαστο μέρος της διαδικασίας της διοίκησης (Αθανασούλα-Ρέππα κ.σ., 1999:14) και να φέρει στο προσκήνιο προβληματισμούς που χρήζουν περαιτέρω μελέτης και έρευνας.

Συνοπτικά το πρώτο κεφάλαιο έχει αφιερωθεί γενικό θεωρητικό πλαίσιο της αξιολόγησης και στο δεύτερο αναλύεται η διαδικασία της αξιολόγησης στο Ε.Α.Π και τεκμηριώνεται η αναγκαιότητά της, ακολουθώντας τις επιστημονικές αντιλήψεις και θεωρίες των ειδικών της σχετικής βιβλιογραφίας (Δαφέρμος(2005), Δημητρόπουλος (2001), Κυριαζή (2004), Φίλιας (2000), Mason (2003)).

1.Το γενικό θεωρητικό πλαίσιο της αξιολόγησης

1.1 Η κατάσταση στη χώρα μας σήμερα και ο ρόλος της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων

Ο προβληματισμός(βλέπε Σχ.1) γύρω από την αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών και την αποτελεσματικότητά της στη χώρα μας, παραμένει ακόμη και σήμερα σε θεωρητικό επίπεδο. Από την μελέτη της συναφούς εγχώριας βιβλιογραφίας προέκυψε ότι ο θεωρητικός προβληματισμός επικεντρώνεται α) στη συζήτηση γύρω από την αναγκαιότητα ή μη της αξιολόγησης του έργου των εκπαιδευτικών, β) στον προβληματισμό γύρω από τους φορείς αξιολόγησης, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την ψήφιση του Ν. 2525 (φορείς εσωτερικής /εξωτερικής αξιολόγησης - αυτοαξιολόγηση), γ) στην προβληματική των κριτηρίων με βάση τα οποία θα αξιολογηθεί ο εκπαιδευτικός (επιστημονική κατάρτιση, παιδαγωγική και διδακτική επάρκεια, ανάπτυξη πρωτοβουλιών, συνεργασία, υπηρεσιακή συνέπεια κ.τ.λ.), δ) στην εξέταση των μέσων με βάση τα οποία θα αξιολογείται ο εκπαιδευτικός (ατομικός φάκελος, επίδοση εκπαιδευόμενων, συνέντευξη, παρατήρηση διδασκαλιών, γραπτή εξέταση κ.τ.λ.), ε) στον προβληματισμό γύρω από την προσπάσιμότητα στα αποτελέσματα της αξιολόγησης του έργου των εκπαιδευτικών και στ) κυρίως στο σκεπτικισμό για τον τρόπο αξιοποίησης των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης (οικονομική εξέλιξη, προαγωγή, μονιμοποίηση, αυτοβελτίωση, επιμόρφωση κ.τ.λ.) (Σκούφη 2006: 111 & Χαϊδεμενάκου, 2006:123).

Σχήμα 1: Τα υπέρ και τα κατά της αξιολόγησης

ΤΑ ΥΠΕΡ ΚΑΙ ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ (Αθανασίου, 2006:19)	ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ (ο.π.:19-20)
✓ Να βελτιωθεί η ποιότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, με την προώθηση αλλαγών και καινοτομιών από την Πολιτεία ✓ Να ανατροφοδοτηθούν οι εκπαιδευτικοί στο έργο τους και να βελτιώσουν έτσι την ποιότητά του ✓ Να ικανοποιηθούν ηθικά οι εκπαιδευτικοί για την προσπάθεια που καταβάλλουν ✓ Να αναλάβουν οι εκπαιδευτικοί το μέρος των ευθυνών που τους αναλογεί ✓ Να βελτιωθούν οι επιδόσεις των διδασκόμενων ✓ Να εντοπιστούν οι εκπαιδευτικοί που δεν είναι αποτελεσματικοί στο έργο τους ✓ Να επιλεγούν με αξιοκρατικό τρόπο τα στελέχη της εκπαίδευσης ✓ Να διαπιστωθεί η ποιότητα του έργου των εκπαιδευτικών, εφόσον αυτή δεν διασφαλίζεται από την κατοχή και μόνο τίτλων σπουδών ✓ Να υποστηριχθούν οι εκπαιδευτικοί στο έργο τους μέσα από επιμορφωτικά προγράμματα ✓ Να σχηματίσουν οι εκπαιδευτικοί εικόνα για το επίπεδο των ικανοτήτων τους ✓ Να εντείνουν τις προσπάθειές τους οι εκπαιδευτικοί εκείνοι που δεν εργάζονται συστηματικά ✓ Να βοηθηθούν καλοί εκπαιδευτικοί να γίνουν ακόμη καλύτεροι, εφόσον για όλους υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης ✓ Να επισημανθούν οι τυχόν αδυναμίες των εκπαιδευτικών ✓ Να ενισχυθεί το επαγγελματικό κύρος των εκπαιδευτικών ✓ Να διασφαλιστεί η ποιότητα του έργου των εκπαιδευτικών ✓ Να διαπιστώσει η Πολιτεία το βαθμό αποτελεσματικότητας του εκπαιδευτικού συστήματος ✓ Να ελέγξει η Πολιτεία το βαθμό εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής ✓ Να βελτιωθούν τα προγράμματα σπουδών των Πανεπιστημιακών Τμημάτων ✓ Να ενισχυθεί η αυτογνωσία των εκπαιδευτικών	Η αξιολόγηση του έργου των εκπαιδευτικών: ✗ Προάγει τον ατομικισμό και τον ανταγωνισμό και όχι τη συνεργασία μεταξύ των εκπαιδευτικών ✗ Κατηγοριοποιεί τους εκπαιδευτικούς και τους συγκρίνει μεταξύ τους ✗ Προκαλεί άγχος και νευρική κατάσταση στους εκπαιδευτικούς που μειώνουν την απόδοσή τους ✗ Δεν αξιοποιείται για ανατροφοδότηση του εκπαιδευτικού έργου ✗ Σχεδιάζεται και εφαρμόζεται χωρίς να επιδιώκεται η συναίνεση των εκπαιδευτικών ✗ Χρησιμοποιεί κριτήρια των οποίων αμφισβητείται η σαφήνεια και η δυνατότητα αντικειμενικής εκτίμησης ✗ Διενεργείται από αξιολογητές των οποίων αμφισβητείται η επιστημονική κατάρτιση και η αντικειμενική κρίση ✗ Αναπτύσσονται σχέσεις εξάρτησης μεταξύ αξιολογητών και εκπαιδευτικών ✗ Δεν είναι απαραίτητη, γιατί οι εκπαιδευτικοί εργάζονται υπεύθυνα και συστηματικά ✗ Δεν είναι απαραίτητη γιατί οι εκπαιδευτικοί έχουν την απαιτούμενη παιδαγωγική κατάρτιση ✗ Περιορίζει την αυτονομία των εκπαιδευτικών και έτσι υποβαθμίζει το ρόλο τους ✗ Σχεδιάζεται και εφαρμόζεται χωρίς να επιδιώκεται η συναίνεση των εκπαιδευτικών ✗ Χρησιμοποιεί κριτήρια των οποίων αμφισβητείται η σαφήνεια και η δυνατότητα αντικειμενικής εκτίμησης ✗ Διενεργείται από αξιολογητές των οποίων αμφισβητείται η επιστημονική κατάρτιση και η αντικειμενική κρίση ✗ Περιορίζεται μόνο στα άμεσα ορατά αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας ✗ Αποδυναμώνεται από την έλλειψη κοινά αποδεκτών απόψεων για το τι σημαίνει καλός εκπαιδευτικός ✗ Δεν λαμβάνει υπόψη παράγοντες που βρίσκονται έξω από τον έλεγχο των εκπαιδευτικών και που επηρεάζουν, όμως, το έργο τους ✗ Περιορίζεται μόνο στην επιλογή στελεχών της εκπαίδευσης ✗ Προκαλεί την ανάπτυξη πελατειακών σχέσεων μεταξύ αξιολογητών και εκπαιδευτικών ✗ Είναι άδικη όταν μάλιστα δεν αξιολογούνται και οι υπόλοιποι συντελεστές του εκπαιδευτικού συστήματος ✗ Χρησιμοποιείται ως μέσο ελέγχου των

εκπαιδευτικών από το ΥΠΕΠΘ

✖ Φέρνει στη μνήμη των εκπαιδευτικών την προηγούμενη αρνητική εμπειρία από τους αξιολογητές - επιθεωρητές

1.2 Η αξιολόγηση ως διοικητική λειτουργία

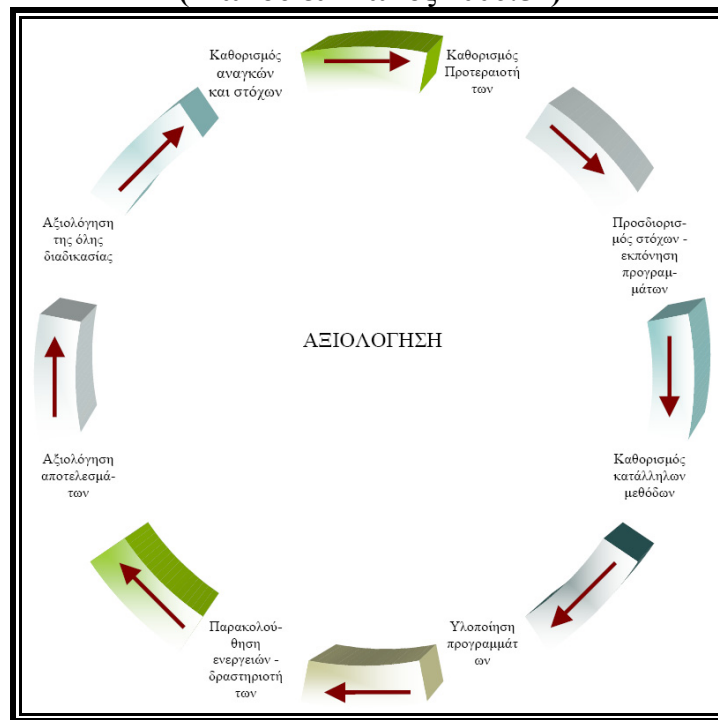
Έχοντας υπόψη τις δύσκολες στιγμές(καχυποψία, επιφυλακτικότητα, έλεγχος νομιμοφροσύνης, καταπίεση, διωγμοί) της ελληνικής εκπαίδευσης κατά την εποχή του σώματος των επιθεωρητών (Παπακωνσταντίνου, 1993) είναι ευνόητη η οποιαδήποτε απόπειρα ακολούθησε για επανατοποθέτηση του θεσμού της αξιολόγησης στο πλαίσιο της διοίκησης των εκπαιδευτικών οργανισμών και ιδρυμάτων (Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:14). Με βασικό στόχο την ενίσχυση των παραμέτρων-σταδίων της διοίκησης των εκπαιδευτικών οργανισμών και ιδρυμάτων (προγραμματισμός, οργάνωση, διεύθυνση-συντονισμός) εύστοχα το στάδιο του ελέγχου, ολόένα και πιο συχνά, χαρακτηρίζεται ως στάδιο αξιολόγησης, μεταλλασσόμενο ανάλογα με την περίπτωση, και ενσωματώνεται πιο δυναμικά και αποδοτικά στην διοίκηση (Μαυρογιώργος κ.σ.,1999:31-32). Ενισχυτικό ρόλο διαδραμάτισε και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, της οποίας τα εκπαιδευτικά συστήματα είχαν ήδη εξελιγμένα συστήματα αξιολόγησης εσωτερικής και εξωτερικής(Βεργίδης & Καραλής, 1999).

Θέτοντας όμως το ερώτημα του «ποιος πρέπει να αξιολογείται», η θέση του Μαυρογιώργου (1993) είναι ρεαλιστική και αντιπροσωπευτική της ελληνικής πραγματικότητας, λέγοντας ότι δεν μπορεί να υπάρξει αξιολόγηση των διδασκόντων αν δεν υπάρξει ανάλογη συνολική αξιολόγηση όλων των παραγόντων του εκπαιδευτικού συστήματος που επηρεάζουν καθοριστικά την εκπαιδευτική πράξη. Επομένως οι διαπιστώσεις δεν είναι αρκετές, αν δεν καταλήγουν σε συμπεράσματα και τελικές προτάσεις για το εκπαιδευτικό έργο στο σύνολό του(Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:19)

1.3 Η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου

Κατεπέκταση όσων προαναφέρθηκαν για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μπορεί να γίνεται λόγος μόνο για συνολική αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου. Ειδικότερα σύμφωνα με τη Χαϊδεμενάκου(2006:123) ο όρος « εκπαιδευτικό έργο » είναι σύνθετος και νοείται ως αποτέλεσμα α) συνολικά της λειτουργίας του εκπαιδευτικού συστήματος σε αναφορά προς τη θεσμική εκπαιδευτική δραστηριότητα, β) του οργανισμού - ιδρύματος, και γ) της καθημερινής παιδαγωγικής και διδακτικής πράξης των εκπαιδευτικών στα πλαίσια της καθημερινής παιδαγωγικής τους αλληλεπίδρασης, από απόσταση ή και δια ζώσης, τόσο με τους διδασκόμενους και τους συνεργάτες τους, αλλά και με άλλους φορείς και εταίρους της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα ο Νόμος 2896/2002 τονίζει ότι η αξιολόγηση εκπαιδευτικού έργου επεκτείνεται σε όλους τους συντελεστές της εκπαιδευτικής διαδικασίας αλλά και σε όλα τα επίπεδα (εκπαιδευτικός οργανισμός - ίδρυμα, περιφέρεια, εθνικό, ευρωπαϊκό, παγκόσμιο) αποδεικνύοντας την αδιάκοπη κυκλική πορεία-φύση της(βλέπε Σχήμα 2)(Μώκου & Μώκος 2006:52).

**Σχήμα 2: «Η κυκλική φύση της αξιολόγησης»
(Μώκου & Μώκος 2006:52)**

1.4 Θεματικές περιοχές, αντικείμενα αξιολόγησης, δείκτες και άξονες

Σε κάθε περίπτωση αξιολόγησης υπάρχουν οι δείκτες μέτρησης(ποιοτικά κυρίως αλλά και ποσοτικά κριτήρια) του διδακτικού έργου που είναι διαφορετικοί (ανάλογα με το *ποιος αξιολογείται*), ώστε να καταγράφουν με συστηματικό τρόπο τις ποικίλες διαστάσεις (βλέπε Σχήμα 3) της εκπαιδευτικής πραγματικότητας (διοικητικές, εκπαιδευτικές, παιδαγωγικές και κοινωνικές) (Παπαδημητρώπουλος & Τόκας, 2006:73).

**Σχήμα 3 : Κατηγορίες αντικειμένων αξιολόγησης, θεματικές περιοχές και δείκτες
(Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:38)**

Κατηγορίες αντικειμένων αξιολόγησης		
ΔΕΔΟΜΕΝΑ	ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Θεματικές περιοχές		
<u>Διαθέσιμα μέσα – πόροι</u> Κτίριο, χώροι και εξοπλισμός Οικονομικοί πόροι <u>Πρόγραμμα Σπουδών – Βιβλία</u> Πρόγραμμα Σπουδών Βιβλία – Οδηγίες - Υλικό <u>Προσωπικό Μονάδας</u> Διδακτικό προσωπικό Διοικητικό-Ειδικό επιστημονικό-Βοηθητικό προσωπικό	<u>Διοίκηση</u> Συντονισμός ακαδημαϊκής ζωής Διαμόρφωση, Εφαρμογή προγράμματος Αξιοποίηση μέσων - Πόρων <u>Κλίμα-Σχέσεις-Συνεργασίες</u> Σχέσεις εκπαιδευτικών μεταξύ τους και με το υπόλοιπο προσωπικό Σχέσεις εκπαιδευτών/εκπαιδευόμενων και εκπαιδευόμενων μεταξύ τους Σχέση ιδρύματος με εκπαιδευτικούς θεσμούς, με τοπική και ευρύτερη κοινωνία <u>Διδακτική-Μαθησιακή Διαδικασία</u> Ποιότητα Διδασκαλίας Ποιότητα της Μάθησης Λειτουργία της Αξιολόγησης	<u>Εκπαιδευτικά επιτεύγματα</u> Φοίτηση-Ροή-Διαρροή Επίδοση-Πρόοδος Ατομική και κοινωνική ανάπτυξη εκπαιδευόμενων Κατευθύνσεις εκπαιδευόμενων

1.5 Μορφές-τύποι και είδη αξιολόγησης

Η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου (ανάλογα με τη θέση του αξιολογητή-βλέπε Σχήμα 4), μπορεί να είναι εσωτερική αν πραγματοποιείται από τους παράγοντες του εκπαιδευτικού οργανισμού (ιεραρχική εσωτερική, αυτοαξιολόγηση) και εξωτερική όταν γίνεται από φορείς εκτός σχολικής μονάδας(επιθεώρηση, παρακολούθηση του εκπαιδευτικού συστήματος, μελέτες), (Μώκου & Μώκος 2006:52).

**Σχήμα 4: «Τύποι αξιολόγησης-θέση φορέα»
(Μώκου & Μώκος 2006:53)**

ΕΙΔΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ (θέση φορέα αξιολόγησης)

ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ

Ο φορέας ανήκει στο προσωπικό που υλοποιεί το σχεδιασμό ή τον οργανισμό που εποπτεύει το σχεδιασμό.

- ✱ Πρόκειται για συμμετοχική αξιολόγηση.
- ✱ Ο αξιολογητής γνωρίζει πολύ καλά τον οργανισμό, τους στόχους του σχεδιασμού αλλά και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν σ' αυτό/ον.
- ✱ Ο αξιολογητής μπορεί ευκολότερα να αντλήσει αξιόπιστες πληροφορίες γιατί υπάρχει μεγαλύτερη εμπιστοσύνη σε σχέση με έναν εξωτερικό αξιολογητή.
- ✱ Ο αξιολογητής ενδιαφέρεται περισσότερο για την εξέλιξη του σχεδιασμού.
- ✱ Είναι σε θέση, μετά το πέρας του σχεδιασμού, να εφαρμόσει τα συμπεράσματα της αξιολόγησης προς την κατεύθυνση της βελτίωσης του οργανισμού που υπό την εποπτεία του υλοποιείται ο σχεδιασμός.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- ✱ Ενισχύει το πνεύμα της συλλογικότητας και της συνεργασίας.
- ✱ Ευαισθητοποιεί τα άτομα και ενισχύει τη γνώση και την αυτοπεποίθησή τους, ενθαρρύνει πρωτοβουλίες και δραστηριότητες.
- ✱ Ενισχύει την ικανότητα του εκπαιδευτικού σχεδιασμού για αυτοέλεγχο.
- ✱ Καλλιεργεί κλίμα συνευθύνης των εμπλεκόμενων στις διαδικασίες της και αυτοδέσμευσής τους για βελτίωση του έργου τους.

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- ✱ Δυσκολία υπέρβασης των συγκρούσεων όταν αυτές εμφανίζονται.
- ✱ Ανάγκη πάντα να υπάρχει ένα τρίτο "μάτι", ένας εξωτερικός κριτής της διαδικασίας αξιολόγησης του εκπαιδευτικού σχεδιασμού.
- ✱ Επικέντρωση συχνά σε ζητήματα που αφορούν ανώδυνες πτυχές του σχεδιασμού ή σε πτυχές που δεν φέρει συνήθως ευθύνη ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός.
- ✱ Έλλειψη συστηματικότητας στη διαδικασία της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού σχεδιασμού.
- ✱ Δημιουργεί μια τάση εσωστρέφειας του εκπαιδευτικού σχεδιασμού και δυσκολία σύνδεσής του με άλλους αντίστοιχους.

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ

Ο φορέας δεν ανήκει στον οργανισμό που υλοποιεί το σχεδιασμό

- ✱ Πρόκειται για μη συμμετοχική αξιολόγηση.
- ✱ Δεν έχει εξάρτηση από τον οργανισμό, ούτε ιεραρχική θέση με κανέναν από τους συντελεστές του σχεδιασμού.
- ✱ Δε δεσμεύεται από τα αποτελέσματα της αξιολόγησης αλλά και από την εξέλιξη του σχεδιασμού.
- ✱ Έχοντας πιθανόν αναλάβει αξιολογήσεις και για άλλους οργανισμούς, είναι σε θέση να διαμορφώσει μια σφαιρικότερη αντίληψη για τον υπό αξιολόγηση σχεδιασμό.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- ✱ Μπορεί να συμβάλλει στον εντοπισμό προβλημάτων και στη μεθόδευση επίλυσής τους.
- ✱ Επιτελείται από πρόσωπα που δεν έχουν άμεση σχέση με τον εκπαιδευτικό σχεδιασμό, άρα πιο αξιόπιστες κρίσεις.
- ✱ Γίνεται σε συγκεκριμένο και περιορισμένο χρόνο και δεν προσθέτει απασχόληση στους εμπλεκόμενους φορείς.
- ✱ Ενισχύεται η συγκρισιμότητα των κρίσεων (εφόσον ο φορέας επισκέπτεται διάφορους αντίστοιχους σχεδιασμούς) και έτσι διευκολύνεται η διατύπωση προτάσεων βελτίωσης ευρείας εμβέλειας.

ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ

- ✱ Τα αποτελέσματά της δεν γίνονται εύκολα κτήμα εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων και δεν συμβάλλουν στη δραστηριοποίησή τους για τη βελτίωση του εκπαιδευτικού προγράμματος.
- ✱ Προάγει τον ατομισμό και αποσυνθέτει το συλλογικό πνεύμα στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα.
- ✱ Επικεντρώνεται στα μετρήσιμα και παρατηρήσιμα αποτελέσματα της διαδικασίας καθώς και στις ικανότητες των προσώπων, παραμερίζοντας στοιχεία που συμβάλλουν στην ποιότητα του εκπαιδευτικού προγράμματος.
- ✱ Δεν προάγει τη συνειδητοποίηση και την αυτογνωσία εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων.

Εξίσου σημαντική για την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού έργου είναι και η αυτοαξιολόγηση τόσο του εκπαιδευτικού όσο και του εκπαιδευόμενου ως διαγνωστική και βελτιωτική διαδικασία που οδηγεί στην αυτομάθηση και

αυτοανάπτυξη, αντικειμενικά, αξιόπιστα και χωρίς το άγχος του αξιολογητή (Μώκου & Μώκος 2006:54).

Σύμφωνα με τους Κουτούζη & Χατζηευστρατίου (1999), «μόνο όταν ο ίδιος ο εκπαιδευτικός ενταχθεί στη διαδικασία της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου, έχει την ουσιαστική δυνατότητα να κατανοήσει και να παραδεχθεί αστοχίες και ατέλειες κατά την εφαρμογή της εκπαιδευτικής διαδικασίας και να προχωρήσει σε διορθωτικές παρεμβάσεις. Άλλωστε, οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί είναι τα πρόσωπα που γνωρίζουν πολύ καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κατά τη διάρκεια της διδακτικής πράξης και, συνεπώς, είναι σε θέση να αξιολογήσουν όλους τους παράγοντες, που συντελούν ουσιαστικά στην ποιοτική αναβάθμισή της». Συχνά, σε τέτοιες διαδικασίες αυτοαξιολόγησης εμπλέκονται ενεργά και άλλοι παράγοντες του εκπαιδευτικού οργανισμού, όπως εκπαιδευόμενοι και ειδικοί συνεργάτες. Πρόκειται, συνεπώς, για μια διαφορετική λογική αξιολόγησης από τις «παραδοσιακές» μορφές της επιθεώρησης και της ιεραρχικής εσωτερικής αξιολόγησης (Μώκου & Μώκος 2006).

Συνεπώς, αναδεικνύεται και η αυτοαξιολόγηση (βλέπε Σχήμα 5), η οποία στηρίζεται σε μια διαφορετική λογική. Αποσκοπεί μεν και αυτή να βοηθήσει τα σχολεία να αναλάβουν την ευθύνη των αποτελεσμάτων που παράγουν, ο κυριότερος στόχος της όμως είναι αναπτυξιακός. Συνιστά ένα ειδοποιό χαρακτηριστικό των αποτελεσματικών οργανισμών και ιδρυμάτων και της επαγγελματικής πρακτικής, αλλά η διάδοσή της έχει σήμερα καταστεί ακόμα πιο επείγουσα λόγω της αποκέντρωσης της εκπαίδευσης ή/και των περιθωρίων άσκησης εκπαιδευτικής πολιτικής από τα ιδρύματα ή/και των νέων αναγκών στην εκπαίδευση (MacBeath et al, 2004).

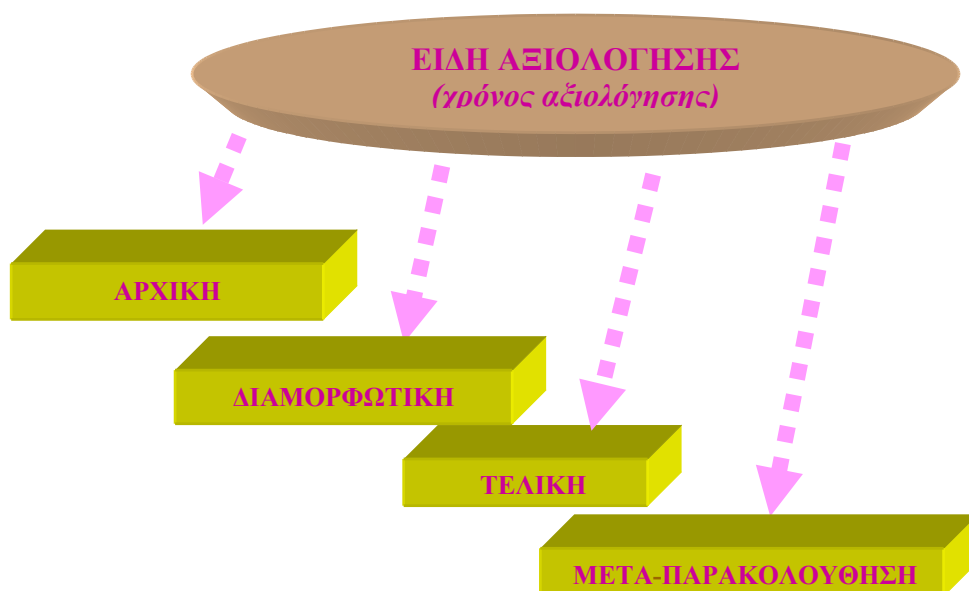
Σχήμα 5: «Αυτοαξιολόγηση (Πλεονεκτήματα – μειονεκτήματα)»
(Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999: 39-40)

Άλλη μια διάκριση στην τυπολογία της αξιολόγησης είναι με κριτήριο τη χρονική περίοδο (βλέπε Σχήμα 6) της αξιολόγησης είναι: α) αρχική ή διαγνωστική (στην αρχή για την αποτίμηση των μεταβλητών που μπορούν να επηρεάσουν την πρόοδο του εκπαιδευτικού έργου), β) ενδιάμεση ή διαμορφωτική (κατά τη διάρκεια του εκπαιδευτικού έργου για καταγραφή αδυναμιών και πραγματοποίηση διορθωτικών παρεμβάσεων), γ) τελική ή απολογιστική (μετά την ολοκλήρωση του

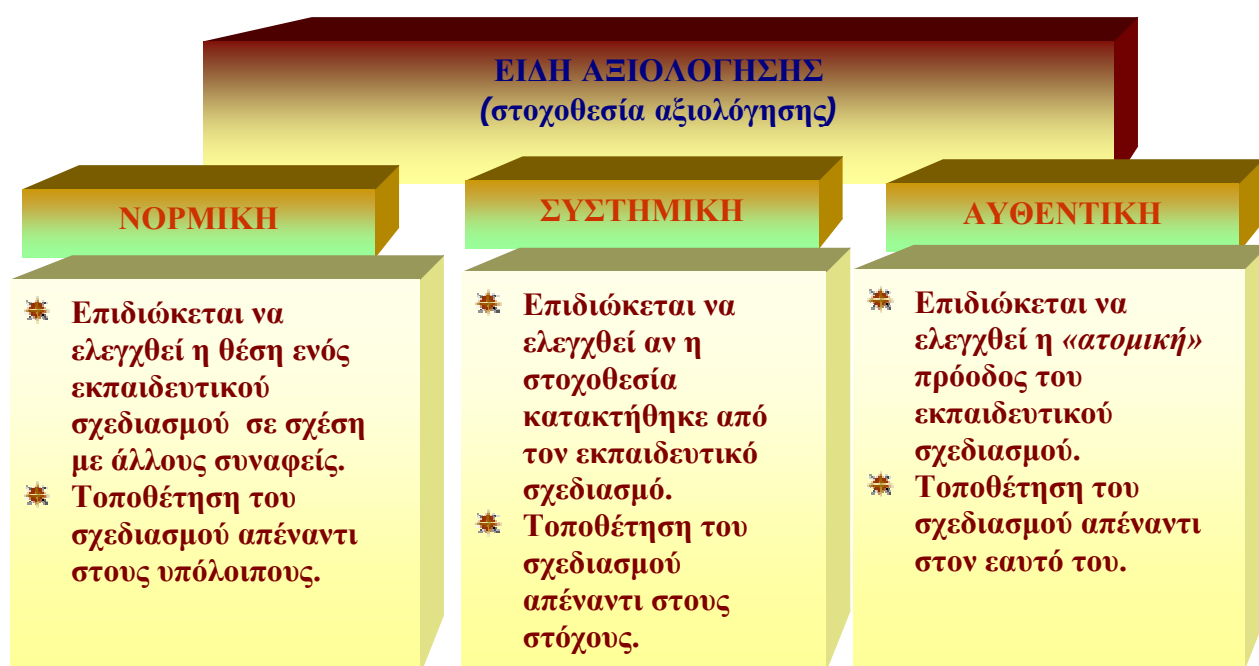
εκπαιδευτικού έργου για αποτύπωση αποτελεσμάτων) και δ) μεταπαρακολούθηση (μετά από αρκετό χρόνο για τη διαπίστωση της συνολικής ωφελιμότητας και αποτελεσματικότητας της εκπαιδευτικής διαδικασίας) (Βεργίδης & Καραλής (1999:128-129), (Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:22-24).

Σχήμα 6: «Τύποι αξιολόγησης – χρόνος αξιολόγησης»
(Βεργίδης & Καραλής, 1999, Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999)

Τέλος στη βιβλιογραφία υπάρχουν και άλλοι τύποι ή συνδυασμοί τύπων αξιολόγησης (Βεργίδης & Καραλής, 1999) οι οποίοι ορίζονται με κριτήριο τη στοχοθεσία ή κ.α. (βλέπε Σχήμα 7)

Σχήμα 7: «Τύποι αξιολόγησης – στοχοθεσία αξιολόγησης»
(Βεργίδης & Καραλής, 1999)

1.6 Η διαδικασία της αξιολόγησης στον εκπαιδευτικό οργανισμό -Σχεδιασμός

Σύμφωνα με τους Βεργίδη & Καραλή (1999:145) η διαδικασίας της αξιολόγησης οργανώνεται σε επιμέρους στάδια τα οποία περιλαμβάνουν: α)τον αναλυτικό σχεδιασμό της αξιολόγησης, β)τη διεξαγωγή της αξιολόγησης και γ) την κοινοποίηση των αποτελεσμάτων, τα οποία παρουσιάζονται συνοπτικά στο Σχήμα 8 που ακολουθεί:

**Σχήμα 8: «Ο σχεδιασμός της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου»
Βεργίδη & Καραλή (1999:146-151)**

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ		
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ - Διερεύνηση αναγκών και προσδιορισμός σκοπών και στόχων αξιολόγησης - Επιλογή τύπου και μοντέλου αξιολόγησης - Χρονοδιάγραμμα υλοποίησης	ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ - Προσδιορισμός αντικειμένων, αξόνων και κριτηρίων - Επιλογή τεχνικών συλλογής δεδομένων - Ερμηνεία και ανάλυση αποτελεσμάτων	ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ - Επιλογή αποδεκτών αξιολόγησης - Συγγραφή έκθεσης αξιολόγησης - Κοινοποίηση αποτελεσμάτων

1.7 Μοντέλα

Σύμφωνα με τους Βεργίδη & Καραλή (1999:135-144), τα μοντέλα αξιολόγησης αποτελούν εξειδικευμένες προσεγγίσεις(βλέπε Σχήμα 9) αξιολόγησης των εκπαιδευτικών οργανισμών και ιδρυμάτων, οι οποίες περιλαμβάνουν : θεωρητικό πλαίσιο και προτάσεις για τους σκοπούς, τους επιμέρους στόχους, την εμβέλεια εφαρμογής, την αξία και τη χρήση των αποτελεσμάτων, τους ρόλους όλων των εμπλεκόμενων, τις ερευνητικές μεθόδους , τις τεχνικές, τα αντικείμενα και τους άξονες της αξιολόγησης.

**Σχήμα 9 : «Προσεγγίσεις αξιολόγησης – κριτήρια διάκρισης»
(Βεργίδης & Καραλής (1999)**

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΔΙΑΚΡΙΣΗΣ
Ολική ♦ Μερική ή τμηματική	Εύρος προσπαθειών
Ποιοτική ♦ Ποσοτική	Φύση δεδομένων
Άμεση ♦ Έμμεση	Σχέση αξιολογητή με αντικείμενο αξιολόγησης
Αυτοαξιολόγηση ♦ ετεροαξιολόγηση - αλληλοαξιολόγηση	Ρόλος αξιολογούμενου
Εξωτερική (εξωτερικός αξιολογητής) ♦ εσωτερική (εσωτερικός αξιολογητής)	Επίκεντρο δραστηριότητας - φορείς

αντικειμενική ♦ υποκειμενική	Αντικειμενικότητα
περιγραφή της κατάστασης ♦ κρίση/αξιολόγηση	Κύρια επιδίωξη
μηχανιστική-τεχνοκρατική ♦ ανθρωπιστική-πλουραλιστική-δημοκρατική	Ύφος/ήθος
συντελεστές, εξέλιξη, βελτίωση(διαμορφωτική) ♦ απολογιστική, θεμελίωση	Επίκεντρο ενδιαφέροντος
Επιθεωρησιακή ♦ ανθρωποκεντρική, συμβουλευτική	Νοοτροπία - χαρακτήρας
διαδικασίας ♦ αποτελέσματος ή προϊόντος	Εστίαση έμφασης

Κατά καιρούς έχουν προταθεί πολλά μοντέλα ως κατάλληλα για την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου, στο Σχήμα 10 υπάρχουν τα πιο συχνόχρηστα (Βεργίδης & Καραλής, 1999:135-143):

- Η ανταποδοτική αξιολόγηση του Stake, η οποία ξεκινά από την υπάρχουσα κατάσταση, κάνει την παρέμβαση και καταλήγει σε μια μορφή αξιολόγησης όπου απουσιάζει ο διάλογος και υπερισχύει ο προσανατολισμός στις ενέργειες του προγράμματος και όχι στον αρχικό σχεδιασμό (Madaus κ.σ., 1983:292)
- Το συμπεριφοριστικό μοντέλο των τεσσάρων επιπέδων του Kirkpatrick(1959) (ανταπόκριση-reaction, μάθηση-learning, συμπεριφορά-behavior, αποτελέσματα-results) προτείνεται από τη βιβλιογραφία κυρίως για ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση, έχοντας τον αξιολογητή ως σύμβουλο και την αξιολόγηση ως μηχανισμό κάλυψης των αναγκών της επιχείρησης((Βεργίδης & Καραλής, 1999:139-140)
- Το μοντέλο CIPP (πλαίσιο-context, είσοδος-input, διαδικασία-process, αποτέλεσμα- product)(Stufflebeam, 1966) αποτελεί την πρώτη ολοκληρωμένη πρόταση για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών οργανισμών(Madaus κ.σ., 1983:118).Πρόκειται για ένα ενιαίο σχήμα αξιολόγησης που στοχεύει στη βελτίωση και όχι στην απόδειξη. Είναι συστημικό και μπορεί να εφαρμοστεί εύκολα οπουδήποτε, ενώ οι φάσεις του δίνουν έμφαση τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην αποτίμηση των αποτελεσμάτων κάνοντάς το ιδιαίτερα αποτελεσματικό στους οργανισμούς και συχνόχρηστο (Βεργίδης & Καραλής, 1999:141-143)

**Σχήμα 10 : «Μοντέλα αξιολόγησης»
(Βεργίδης & Καραλής (1999))**

1.8 Μέθοδοι, τεχνικές και μέσα

Η μεθοδολογία αξιολόγησης μιας εκπαιδευτικής μονάδας περιλαμβάνει όχι μόνο τις εξειδικευμένες μεθόδους αλλά τις ειδικές τεχνικές και τα μέσα (Σχήμα 11), που είναι διαθέσιμα κατά την διάρκεια της διαδικασίας αυτής:

Σχήμα 11: «Μέθοδοι, τεχνικές και μέσα»
(Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999, Noye&Piveteau, 1999)

Μέθοδοι, τεχνικές και μέσα		
Οι κυριότερες μέθοδοι είναι	Οι κυριότερες τεχνικές είναι	Τα κυριότερα μέσα είναι
■ Απογραφή ■ Συναλλαγή, συνεργασία, επικοινωνία ■ Δημοσκοπήση ■ Σύγκριση – συσχέτιση ■ Μεταπαρακολούθηση (follow up) ■ Πειραματικές μέθοδοι ■ Μελέτη περίπτωσης ■ Έρευνα-δράση ■ Εθνογραφική έρευνα ■ Οικονομολογικές μέθοδοι ■ Επισκόπηση ■ Ψυχολογικές ■ Ανάλυση περιεχομένων, έργων, δυνατοτήτων κτλ ■ Μελέτη κρίσιμων περιστατικών ■ Ομάδες εστίασης ■ Τήρηση και μελέτη αρχείων ■ Ελεύθερη κρίση ■ Μέθοδοι διαπίστωσης και απόδοσης ■ Αυτοανάλυση και αλληλοανάλυση ■ Μέθοδοι επεξεργασίας και ανάλυσης δεδομένων ■ Άλλες μέθοδοι-συνδυασμοί (Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., 1999:29)	■ Τεχνικές Παρατήρησης • Συστηματική • Απλή • Οπτικός έλεγχος • Επαναλαμβανόμενη ή συνεχής ■ Τεχνικές Επικοινωνίας • Ελεύθερη συνέντευξη • Δομημένη συνέντευξη • Ομαδική συνέντευξη • Ομαδική συζήτηση ■ Ψυχομετρικές τεχνικές ■ Κοινωνιομετρικές τεχνικές ■ Οικονομετρικές τεχνικές ■ Τεχνικές διαπίστωσης της επίδοσης ■ Τεχνικές συγκέντρωσης και ανάλυσης πληροφοριών ■ Τεχνικές στατιστικής επεξεργασίας πληροφοριών (ο.π.)	■ Ερωτηματολόγιο ■ Έκθεση κρίσεων, απόψεων, εκτιμήσεων ■ Ημερολόγιο δραστηριοτήτων ■ Κλίμακες μέτρησης ■ Τεστ γνώσεων-δεξιοτήτων ■ Φάκελος υλικού ■ Κατάλογοι σκοπών ■ Κατάλογοι νεοαποκτηθεισών γνώσεων ■ Κατάλογοι δεξιοτήτων ■ Κλίμακες δεδομένων ■ Πίνακες αποτελεσμάτων παρατήρησης (Noye&Piveteau, 1999:135)

1.9 Δυσκολίες και περιορισμοί

Σύμφωνα με τους Αθανασούλα Ρέππα κ.σ., (1999:34-36) πριν προχωρήσουμε στη διαδικασία της αξιολόγησης πρέπει να λάβουμε υπόψη τις σημαντικότερες παραμέτρους που ακολουθούν: σκοπούς και αξίες, καθορισμό πληροφοριών, χρονική διάρκεια, ικανότητες αξιολογητών, κριτήρια, γνωστοποίηση αποτελεσμάτων.

Εξίσου σημαντικά είναι και άλλα πιο ειδικά θέματα (Ανδρέου. Α., 1999) όπως: η αξιολόγηση ως πολιτική επιλογή εμπεριέχει παραδοχές οι οποίες παραπέμπουν στην «αξία του χρήματος» για μια απολογιστική διαδικασία, εμφανίζεται ως αυτόνομη ελεγκτική διαδικασία, η οποία ασκείται από διοικητικά στελέχη της εκπαίδευσης με ανταπόδοση, προσανατολίζεται σ' ένα σύστημα εποπτείας των εκπαιδευτικών θεσμών με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται από

αυταρχισμό, υπηρετεί μια απλή διαχείριση του εκπαιδευτικού συστήματος και της διοίκησής του, που υπηρετεί την «αυτόνομη» ατομική αξιολόγηση του εκπαιδευτικού, υπάρχει σε πολλές περιπτώσεις το πρόβλημα του καθορισμού των κριτηρίων, αφού δεν μπορούν να επινοηθούν κριτήρια για αντικειμενική αξιολόγηση ενός αντικειμένου, πολλά προβλήματα προκύπτουν από την έλλειψη καθολικής συμφωνίας πάνω στους σκοπούς της εκπαίδευσης και των λειτουργιών της γενικά, υπάρχει πάντα το πρόβλημα της υποκειμενικότητας, όταν τα κριτήρια δεν είναι ποσοτικά-εξωτερικά-αντικειμενικά, η ερμηνεία των αποτελεσμάτων πολλές φορές εμφανίζει δυσχέρειες, όταν εμπλέκεται η σχέση αιτία-αποτελέσματος λόγω των προκαταλήψεων στο τι προκαλεί τι, υπάρχει δυσχέρεια στη διάκριση μεταξύ «εσωτερικής αξίας» και «εξωτερικής, περιστασιακής αξίας» ενός ατόμου ή ενός αντικειμένου και τέλος υπάρχει σοβαρό πρόβλημα στην αξιολόγηση της εκπαίδευσης από την ιδεολογική φόρτιση των αξιολογητών ή εκείνων που αποφασίζουν γενικά για την εκπαίδευση.

2. Η περίπτωση της αξιολόγησης στο ΕΑΠ

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της υπουργικής απόφασης Δ2/1938/26-2-1998 σκοπός της αξιολόγησης του εκπαιδευτικού έργου είναι η βελτίωση και ποιοτική αναβάθμιση όλων των συντελεστών της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Με την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου επιδιώκεται η συνεχής βελτίωση της διδακτικής πρακτικής, η ποιοτική ανάπτυξη της ακαδημαϊκής ζωής, η επιτάχυνση της υλοποίησης του εκπαιδευτικού προγράμματος, η άμβλυνση των ανισοτήτων λειτουργίας μεταξύ των διαφόρων οργανισμών και ιδρυμάτων, η μείωση της γραφειοκρατικής διαδικασίας, η ταχύτερη μετάδοση των πληροφοριών, η αρτιότερη διοίκηση και λειτουργία των εκπαιδευτικών οργανισμών, η επισήμανση των αδυναμιών του εκπαιδευτικού συστήματος, η αποτίμηση των προσπαθειών και η κινητοποίηση όλων των παραγόντων της εκπαιδευτικής διαδικασίας για τη βελτιστοποίηση του συνολικού εκπαιδευτικού αποτελέσματος.

Η αξιολόγηση δεν αποτελεί απλώς μία διαδικασία ελεγκτικού ή διαπιστωτικού χαρακτήρα αλλά ανατροφοδοτεί τη διδακτική πράξη επιδιώκοντας τη συνεχή αναβάθμιση της ποιότητας εκπαίδευσης και τη βελτίωση όλων των εκπαιδευτικών παραγόντων. Έχει ως κύριο στόχο τη διασφάλιση σε όλους τους διδασκόμενους της δυνατότητας έγκαιρης και ισότιμης πρόσβασης στην εκπαιδευτική διαδικασία και γενικότερα την ισότητα ευκαιριών πρόσβασης. Στο πλαίσιο αυτό συμβάλλει στον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης, αλλά και της κοινωνίας, δεδομένου ότι η πρόσβαση στη γνώση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων. Ταυτόχρονα σκοπός της αξιολόγησης των εκπαιδευτικών (ο.π.,1998) είναι: α) η ενίσχυση της αυτογνωσίας τους ως προς την επιστημονική τους συγκρότηση, την παιδαγωγική τους κατάρτιση και τη διδακτική τους ευστοχία, β) ο σχηματισμός θεμελιωμένης εικόνας για την απόδοση στο έργο τους, γ) η προσπάθεια βελτίωσης της προσφοράς τους στον εκπαιδευόμενο με την αξιοποίηση των διαπιστώσεων και οδηγιών των αξιολογητών, δ) η επισήμανση των αδυναμιών τους στην προσφορά του διδακτικού τους έργου και η προσπάθεια εξάλειψής αυτών, ε) η ικανοποίηση των εκπαιδευτικών από την αναγνώριση του έργου τους και η παροχή κινήτρων σε όσους επιθυμούν να εξελιχθούν και να υπηρετήσουν σε θέσεις στελεχών της εκπαίδευσης και στ) η διαπίστωση των αναγκών επιμόρφωσής τους και ο προσδιορισμός του περιεχομένου της επιμόρφωσης αυτής.

Ειδικότερα σύμφωνα με το πρόγραμμα ανάπτυξης (άρθρο 8-Νόμος ΕΑΠ) εντός δύο (2) μηνών από την ανάληψη των καθηκόντων κάθε Πρύτανη, η Σύγκλητος του ΕΑΠ, υποβάλλει, με πρόταση των Κοσμητειών, λεπτομερές πρόγραμμα ανάπτυξης

του ΕΑΠ. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει ιδίως: α) την ακαδημαϊκή ανάπτυξη του Ιδρύματος, δηλαδή την παροχή ΘΕ και Προγραμμάτων Σπουδών, την παροχή νέων ΘΕ και Προγραμμάτων Σπουδών, καθώς και την διακοπή της λειτουργίας ορισμένων εξ αυτών. β) τις ανάγκες σε προσωπικό κάθε κατηγορίας, που είναι απαραίτητο για την ανάπτυξη του Ιδρύματος, γ) την επέκταση των εγκαταστάσεων και ενίσχυση εργαστηριακού εξοπλισμού και δ) το κόστος που συνεπάγεται το προτεινόμενο πρόγραμμα και τις πηγές χρηματοδότησής του. Μάλιστα το πρόγραμμα βασίζεται στα πορίσματα της Μονάδας Εσωτερικής Αξιολόγησης και υποβάλλεται προς έγκριση στους Υπουργούς Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων και Οικονομικών.

Επιπροσθέτως για την συνεχή βελτίωση της ποιότητας της παρεχόμενης εκπαίδευσης από το ΕΑΠ συγκροτείται «Μονάδα Εσωτερικής Αξιολόγησης» με απόφαση της Συγκλήτου. Η Μονάδα αυτή διευθύνεται από ένα μέλος ΔΕΠ του ΕΑΠ με ειδίκευση στο πεδίο της στατιστικής επεξεργασίας, αξιολόγησης της εκπαίδευσης, της εξ αποστάσεως διδασκαλίας, της εκπαίδευσης ενηλίκων και της δια βίου κατάρτισης και στελεγχώνεται από δύο (2) μέλη ΣΕΠ και από διοικητικούς υπαλλήλους του ΕΑΠ που διατίθενται με απόφαση της Συγκλήτου του ΕΑΠ.

Τα βασικά καθήκοντα της Μονάδας αυτής είναι τα ακόλουθα: α) η δημιουργία στατιστικών δεδομένων από πρωτογενή στοιχεία που της παρέχει το Τμήμα Μητρώου Φοιτητών, ιδίως για τις επιδόσεις των φοιτητών ανά ΘΕ, τόσο στις τελικές εξετάσεις όσο και στις δοκιμασίες συνεχούς αξιολόγησης, το χρόνο περάτωσης των σπουδών, καθώς και τον αριθμό των φοιτητών που διακόπτουν τις σπουδές τους, β) η δημιουργία στατιστικών δεδομένων από πρωτογενή στοιχεία που της παρέχει το Τμήμα Εκπαίδευσης, ιδίως για την αναλογία διδασκόντων- διδασκομένων ανά ΘΕ, τη γεωγραφική διασπορά των φοιτητών και την συμμετοχή των φοιτητών στις συμβουλευτικές συναντήσεις και στα σεμινάρια, γ) η δημιουργία στατιστικών- συγκριτικών δεδομένων για το εκπαιδευτικό υλικό από στοιχεία που της προμηθεύει το αντίστοιχο εργαστήριο, δ) η καταγραφή, ανάλυση και σύγκριση δεδομένων από αντίστοιχα Πανεπιστήμια του εξωτερικού, ε) η διερεύνηση της αγοράς εργασίας με έμφαση στην απασχόληση των αποφοίτων του ΕΑΠ, ζ) η αξιολόγηση με ποιοτικές και ποσοτικές προσεγγίσεις του εκπαιδευτικού υλικού και των εκπαιδευτικών μεθόδων που χρησιμοποιεί το ΕΑΠ και η) η συσχέτιση των στοιχείων α- ζ και η υποβολή προτάσεων, σε συνεργασία με τους Συντονιστές, προς την Κοσμητεία ή και τη Σύγκλητο του ΕΑΠ για τη βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης από το ΕΑΠ.

Παράλληλα η Μονάδα Εσωτερικής Αξιολόγησης συμμετέχει στην διαδικασία αξιολόγησης της διδασκαλίας και του υλικού μιας Θ.Ε., καθώς και στην διαδικασία αξιολόγησης των παρεχόμενων διοικητικών υπηρεσιών του ΕΑΠ προς τους φοιτητές. Στο πλαίσιο αυτό η Μονάδα αυτή συντάσσει ειδικά έντυπα αξιολόγησης που συμπληρώνουν οι φοιτητές για κάθε Θ.Ε. Η έκθεση λαμβάνεται υπόψη κατά την μονιμοποίηση και εξέλιξη των μελών ΣΕΠ, κατά την αναθεώρηση του υλικού, καθώς και για τη βελτίωση της αποδοτικότητας των διοικητικών υπηρεσιών. Στη Μονάδα επίσης ανατίθεται με απόφαση της Συγκλήτου, η φροντίδα της επιμόρφωσης των διδασκόντων στο Ε.Α.Π. σε θέματα που σχετίζονται με τη μεθοδολογία της εκπαίδευσης από απόσταση. Από το ακαδ. έτος 2008-09, με την ανάπτυξη σύγχρονου λογισμικού, η αξιολόγηση διδασκόντων, διοικητικού προσωπικού, έντυπου και Εναλλακτικού Διδακτικού Υλικού (ΕΔΥ) γίνεται **ηλεκτρονικά**. Οι φοιτητές σε διάστημα ενός (1) μηνός, οποιαδήποτε ώρα της ημέρας και για όλες τις ημέρες του παραπάνω διαστήματος, μπορούν να προβαίνουν στην ως άνω αξιολόγηση. Ο θεσμός της αξιολόγησης γενικότερα και της αξιολόγησης του διδακτικού έργου είναι πολύ σημαντικός, διότι απορρέει από λόγους: **παιδαγωγικούς, ψυχολογικούς, οικονομικούς, διοικητικούς** (Κασσιωτάκης, 2003, Παπακωνσταντίνου, 1993).

Συνεπώς η αναγκαιότητα της αξιολόγησης στην εκπαίδευση θεμελιώνεται κατά πρώτον στην ανάγκη για την αποτίμηση του έργου που συντελείται στα πλαίσια ενός ορισμένου εκπαιδευτικού συστήματος, την αποτύπωση της εκπαιδευτικής πραγματικότητας σε μια ορισμένη χρονική περίοδο και της διάχυσης μέσω των ιδρυμάτων κοινά αποδεκτών αξιών(Ρούσσης, 2006). Άξιο αναφοράς είναι ότι αρκετά ιδρύματα στο εξωτερικό έχουν υιοθετήσει κυρίως εξωτερική αξιολόγηση (βλέπε 1.5) ή συνδυασμό και των δύο μορφών. Επομένως θα ήταν αρκετά ενδιαφέρον να ερευνηθεί μια τέτοια προοπτική και στην περίπτωση του ΕΑΠ.

Τέλος ιδιαίτερα σημαντική κρίνεται η κοινοποίηση των αποτελεσμάτων της σε όλους τους εμπλεκόμενους παράγοντες για την διάδοση όλων των επιτυχημένων πρακτικών που χρησιμοποιήθηκαν, την επισήμανση και την ανάλυση των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν και για τη διατύπωση προτάσεων για βελτίωση του εκπαιδευτικού έργου αλλά και για τη αποτελεσματικότερη υλοποίηση μελλοντικών αξιολογήσεων(Βεργίδης & Καραλής, 1999:157)

2.1 Η αξιολόγηση στο ΕΑΠ και η συστημική θεωρία

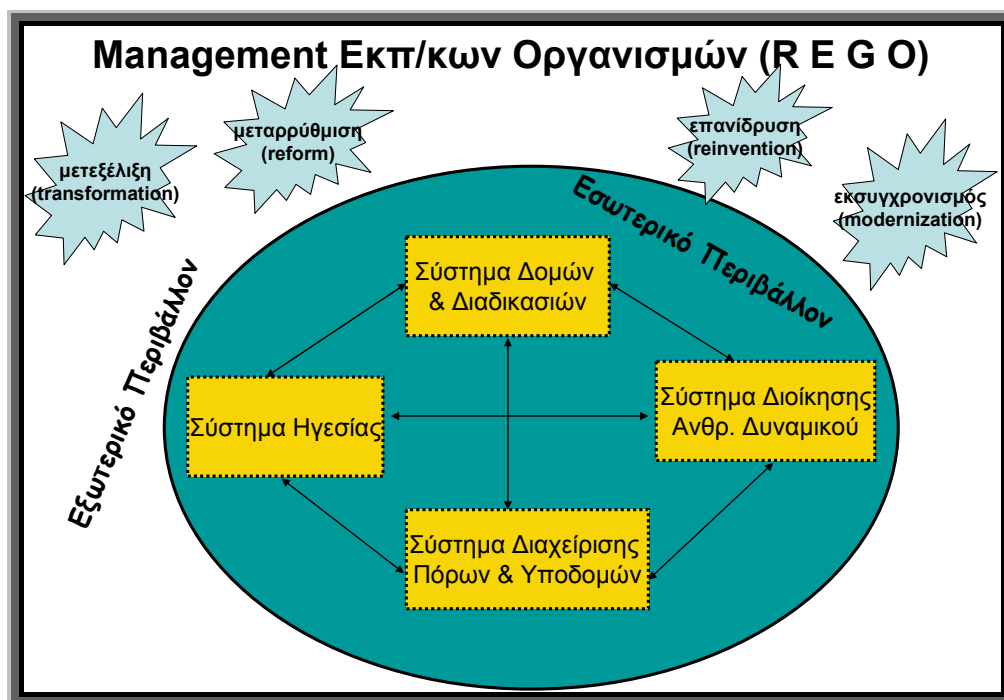
Σύμφωνα με την Πετρίδου (2000), με βάση τη συστημική θεωρία (Κουτούζης,1999:26-27) κάθε εκπαιδευτικό ίδρυμα ως οργανισμός, στην προκειμένη περίπτωση το ΕΑΠ, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα επιμέρους σύστημα του όλου εκπαιδευτικού συστήματος της χώρας, το οποίο βρίσκεται σε διαρκή αλληλεξάρτηση με άλλα συστήματα και υπερσυστήματα του εξωτερικού περιβάλλοντός του. Σε αυτό το ανοιχτό σύστημα του ΕΑΠ (ο όρος «ανοικτό» προσδιορίζει κυρίως την αντίληψη και τη στρατηγική που

χρησιμοποιείται, για να δηλώσει τις τάσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής διεύρυνσης και πρόσβασης που υιοθετούν τα ιδρύματα παιδείας, για να προσδιορίσουν μια εύκολα προσβάσιμη διαδικασία, που μπορεί να καλύψει τις μαθησιακές ανάγκες όλων των πολιτών, από την πρωτοβάθμια ως την τριτοβάθμια και τη δια βίου μάθηση, (Μανούσου, 2002)), εισρέουν παραγωγικοί πόροι (Everard&Morris, 1999:97-98).

Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, στο πλαίσιο των εκπαιδευτικών, παιδαγωγικών και διοικητικών δραστηριοτήτων του, οι εισροές μετασχηματίζονται σε εκροές. Για την επίλυση των προβλημάτων της λειτουργίας του απαιτείται ορθολογική αξιοποίηση των υλικών και των άυλων πόρων του, με σκοπό να επιτευχθούν οι στόχοι του(Κουτούζης,1999:27).

Επομένως το ΕΑΠ αποτελεί έναν εκπαιδευτικό οργανισμό - ίδρυμα, δηλαδή μια τυπική οργάνωση που έχει καθορισμένη αποστολή, επιδιώκει συγκεκριμένους στόχους και με την αποτελεσματική αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων του παράγει το άυλο αγαθό της γνώσης για να ικανοποιήσει τις εκπαιδευτικές και τις παιδαγωγικές ανάγκες των εκπαιδευόμενων (Κουτούζης,1999:13-26), ενώ ταυτόχρονα βρίσκεται σε κατάσταση αλληλεπίδρασης και διάδρασης τόσο με το εσωτερικό όσο και με το εξωτερικό περιβάλλον του στα πλαίσια της εσωτερικής αλλά και της ευρύτερης εκπαιδευτικής πολιτικής(Μαυρογιώργος κ.σ.,1999:124-126)(βλέπε Σχήμα 12).

**Σχήμα 12 : «Εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον ενός εκπαιδευτικού οργανισμού»
(Σωτηράκου, 2008)**

Συνεπώς, απαιτείται αποτελεσματική διοίκηση του ΕΑΠ: προγραμματισμός δράσης, οργάνωση λειτουργίας, διεύθυνση της ανθρώπινης προσπάθειας και έλεγχος (αξιολόγηση) των αποτελεσμάτων της λειτουργίας του (Μαυρογιώργος κ.σ., 1999:54-56). Γι' αυτό σήμερα, επιχειρείται διεθνώς η εφαρμογή και στη διοίκηση της εκπαίδευσης της φιλοσοφίας της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας (Δ.Ο.Π.) ως ένα μέσο αναδιοργάνωσης των οργανισμών και κατεπέκταση των ιδρυμάτων (Κουτούζης, 1999:27)). Στη φιλοσοφία αυτή, όπου η δομή του ιδρύματος πρέπει να είναι απλή και ευέλικτη, ώστε το σύστημα διοίκησης να μπορεί να αντιμετωπίζει καίρια και αποτελεσματικά όποιες αλλαγές λαμβάνουν χώρα στο περιβάλλον, το ΕΑΠ θεωρείται ένα ανοιχτό σύστημα, όπου διδασκόμενοι, διδάσκοντες, προγράμματα, εκπαιδευτικό υλικό, υποδομές και εξοπλισμός αποτελούν συγχρόνως τις εισροές και τις εκροές του (Everard & Morris, 1999), μαχόμενο το συγκεντρωτικό σύστημα με αξιόλογες αποσυγκεντρωτικές προσπάθειες στα πλαίσια της εσωτερικής του πολιτικής (Μαυρογιώργος κ.σ., 1999:130-131).

Η αξιολόγηση ως προκαταρκτική, διαμορφωτική και τελική διαδικασία είναι αναπόσπαστο μέρος της παραπάνω διαδικασίας του ΕΑΠ (Βεργίδης et al., 1998-1999^a : 255), που περιλαμβάνει «τον εντοπισμό των προβλημάτων, την ιεράρχηση στόχων, την ανάδειξη των δυνατοτήτων (π.χ. με τη χρήση του *swot analysis*) (Μαυρογιώργος κ.σ., 1999:52), την αξιοποίηση των ερευνητικών προσπαθειών της επιστημονικής κοινότητας, την αξιολόγηση του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, την αποτίμηση του εκπαιδευτικού έργου, τον επανασχεδιασμό του» (Ανδρέου, 1999:125). Ευνόητο είναι ότι δεν πρέπει να συγχέεται με τον έλεγχο ή τον απολογισμό (βλέπε Σχήμα 3) που παραπέμπουν σε νομικούς και λογιστικούς κανόνες και κανονισμούς, αλλά να γίνει ευδιάκριτη η αξιολογική κρίση της (Βεργίδης & Καραλής, 1999:115).

**Σχήμα 13 : «Συναφείς με την αξιολόγηση όροι»
(Βεργίδης & Καραλής, 1999)**

ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΟΡΟΙ

- ✓ **ΕΛΕΓΧΟΣ (CONTROL):** 1) Κλειστή διαδικασία που καταλήγει σε επιβραβεύσεις ή κυρώσεις (ανοικτή διαδικασία που συμβάλλει στην ανάπτυξη και βελτίωση του προγράμματος), 2) Πραγματοποιείται με βάση ένα προϋπάρχον μοντέλο αναφοράς (το μοντέλο μπορεί να τροποποιηθεί, να βελτιωθεί και να εμπλουτιστεί), 3) Διενεργείται από μια ιεραρχημένη υπηρεσία με πλήρη διαχωρισμό των ελεγκτών από τους ελεγχόμενους (δίνεται έμφαση στην έκφραση όλων των συντελεστών του προγράμματος, στις διαφορές τους, στις αντιθέσεις, τις συνεργασίες και τις συγκρούσεις), 4) Κατακερματισμός του προγράμματος σε απλά και διακριτά στοιχεία, άμεσα παρατηρήσιμα και ελέγξιμα (έμφαση σε συσχετίσεις και αλληλεξαρτήσεις, ανάλυση των αντιφάσεων που ανακύπτουν).
- ✓ **ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ (ASSESSMENT):** Αναφέρεται στη μαθησιακή πρόοδο των εκπαιδευομένων
- ✓ **ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ή ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΛΟΓΙΣΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ (AUDIT):** Αιτιολόγηση της χρήσης πόρων και διασφάλιση οικονομικού ελέγχου.
- ✓ **ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ (MONITORING):** Αναφέρεται στην εφαρμογή ενός εκπαιδευτικού σχεδιασμού και ειδικότερα στη συστηματική συγκέντρωση στοιχείων για την πορεία υλοποίησής του και είναι έργο της διοίκησης του φορέα υλοποίησής.
- ✓ **ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΙΜΟΤΗΤΑ (EVALUABILITY):** Δηλώνει το βαθμό στον οποίο ένας εκπαιδευτικός

Επιπρόσθετα, πέραν της διδακτικής πράξης, χρησιμοποιείται ή τουλάχιστον μπορεί να χρησιμοποιείται: στην *ανάπτυξη των* αναλυτικών προγραμμάτων, στη βαθμολόγηση των σπουδαστών, στην αξιολόγηση των εκπαιδευτικών –όλων των βαθμίδων– στον εκπαιδευτικό και επαγγελματικό προσανατολισμό των σπουδαστών, στη διοίκηση της εκπαίδευσης, στην αποτελεσματικότερη κατανομή και αξιοποίηση των διαθέσιμων κονδυλίων για την εκπαίδευση, στην έρευνα κ.ά.(Παπάς,2006:83)

Συμπεράσματα

Η αξιολόγηση μπορεί να ικανοποιήσει πολύ διαφορετικούς στόχους και αυτός είναι ένας λόγος για την ποικιλία των θεωρητικών και μεθοδολογικών προσεγγίσεων που υιοθετούνται, αλλά και του τρόπου με τον οποίο αξιοποιούνται τα αποτελέσματά της. Γενικά υποστηρίζεται ότι ένας συνδυασμός μεθόδων και τεχνικών είναι περισσότερο αποτελεσματικός από μία μόνο μέθοδο, όσο καλά και αν είναι οργανωμένη αυτή. Έτσι στην περίπτωση του ΕΑΠ η υπάρχουσα εσωτερική αξιολόγηση θα μπορούσε να ενισχυθεί με καλοοργανωμένους μηχανισμούς εξωτερικής αξιολόγησης αυξάνοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της. Το πώς θα υλοποιηθεί κάτι τέτοιο προϋποθέτει πολύ καλή γνώση του γενικού θεωρητικού πλαισίου της αξιολόγησης το οποίο παρέχεται στην εργασία αυτή και αποτελεί αναπάντητο προς διερεύνηση ερευνητικό ερώτημα.

Βιβλιογραφία

- Cohen, L. & Manion, L., (1997). Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής Έρευνας. Αθήνα: Εκδ. Έκφραση.
- Everard, K.B.& Morris, G., (1999). Αποτελεσματική Εκπαιδευτική Διοίκηση. ΠΑΤΡΑ:ΕΑΠ.
- Freire, P., (2006). Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν. Αθήνα εκδ. Επίκεντρο.
- Jarvis, P., (2004). Συνεχιζόμενη Εκπαίδευση και κατάρτιση: Θεωρία και πράξη. Αθήνα : εκδ. Μεταίχμιο.
- Mason, J., (2001). Η διεξαγωγή της ποιοτικής Έρευνας, Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Northedge, A., (2001). Οδηγός για τον σπουδαστή. Αθήνα : Μεταίχμιο.

- Noué, D. & Piveteau, J., (1999). Πρακτικός Οδηγός του Εκπαιδευτή, Αθήνα: Εκδ. Μεταίχμιο.
- Plummer, K., (2000). Τεκμήρια ζωής. Αθήνα : Εκδ. Gutenberg.
- Rogers, A., (1999). Η Εκπαίδευση Ενηλίκων. Αθήνα: εκδ. Μεταίχμιο.
- Ανδρέου, Α., (1999). Θέματα Οργάνωσης και Διοίκησης της Εκπαίδευσης και της Σχολικής Μονάδας. Αθήνα: Εκδ. Νέα Σύνορα – Α. Λιβάνη.
- Αθανασίου, Α. – Γεωργούση, Κ., (2006). Η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου: *Προβλήματα και προοπτικές*. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου "Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας" (Ιωάννινα, 12-14/5/06)
- Αθανασίου, Α. - Χαμπηλομάτη Π., (2006). Η αξιολόγηση του διδακτικού έργου: Από τον επιθεωρητή στο σχολικό σύμβουλο. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου "Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας" (Ιωάννινα, 12-14/5/06)
- Αθανασούλα Ρέππα, Α., Ανθοπούλου, Σ.Σ., Κατσουλάκης, Σ., Μαυρογιώργος, Γ., (1999). Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού. ΠΑΤΡΑ: ΕΑΠ.
- Αθανασούλα Ρέππα, Α., Κουτούζης, Μ., Μαυρογιώργος, Γ., Νιτσόπουλος, Β., Χαλκιώτης, Δ., (1999). *Εκπαιδευτική Διοίκηση & Πολιτική*. ΠΑΤΡΑ: ΕΑΠ.
- Βεργίδης, Δ., Λιοναράκης, Α., Λυκουργιώτης, Β., Μακράκης, Β., Ματραλής, Χ. (1999). *Ανοικτή και εξ αποστάσεως εκπαίδευση- Θεσμοί και λειτουργίες* Τόμος Α, Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Δημητρόπουλος, Ε., (2001). Εισαγωγή στη Μεθοδολογία της επιστημονικής Έρευνας. Αθήνα: Εκδ. Έλλην.
- Δημητρόπουλος, Ε., (2002). Εκπαιδευτική αξιολόγηση. Η αξιολόγηση της εκπαίδευσης και του εκπαιδευτικού έργου. Αθήνα: Εκδ. Γρηγόρη.
- Διαφέρμος, Β., (2005). Κοινωνική Στατιστική με το SPSS. Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Ζήτη.
- Κασσωτάκης, Μ., (2003). Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών στο «*Η Λέσχη των εκπαιδευτικών*». 30:3-7.
- Κατσίλλης, Μ. Ι., (1997). Περιγραφική Στατιστική. Αθήνα: Gutenberg.
- Κουμπαρού- Χανιώτη, Χρ., (2006). Η αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού έργου στη σχολική μονάδα. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου "Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας" (Ιωάννινα, 12-14/5/06) .
- Κουτούζης, Μ., (1999). Γενικές Αρχές Μάνατζμεντ, Τουριστική Νομοθεσία και Οργάνωση Εργοδοτικών και Συλλογικών Φορέων. Πάτρα: Εκδ. ΕΑΠ.
- Κυριαζή, Ν., (2004). Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών. Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Λυδάκη, Α., (2001). Ποιοτικές Μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας. Αθήνα.: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Μανούσου, Ε. (2002). *Εφαρμογές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στην Πρωτοβάθμια. Διπλωματική Εργασία στο Παιδαγωγικό*
- Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Μαυρογιώργος, Γ., (1993). Εκπαιδευτικοί και Αξιολόγηση. Αθήνα: Σύγχρονη Εκπαίδευση.
- Μαυρογιώργος, Γ., (2000). Σχολείο: Διδασκαλία και Αξιολόγηση. τόμος Α'. Γιάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων,
- Μώκου, Α. Χρ., Μώκος, Α., Ε., (2006). Η αξιολόγηση του Εκπαιδευτικού έργου και η αυτοαξιολόγηση Εκπαιδευτικού και μαθητή. Δρόμοι παράλληλοι για ένα αποτελεσματικό σχολείο. Το πλαίσιο και οι όροι διαχείρισης στη διδακτική πράξη. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου «*Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας*». (Ιωάννινα, 12-14/5/06).
- Πανταζής, Π., (2004). Από τα υποκείμενα στο υποκείμενο. Η βιογραφική προσέγγιση στην ψυχοκοινωνική έρευνα. Αθήνα: Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Παπαδημητράκοπουλος, Β. – Τόκας, Δ., (2006). Διαμόρφωση ποιοτικών δεικτών για μια εσωτερική αξιολόγηση των σχολικών μονάδων. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου «*Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας*». (Ιωάννινα, 12-14/5/06).
- Παπακωνσταντίνου, Π., (1993). Εκπαιδευτικό έργο και αξιολόγηση στο σχολείο, Αθήνα: Εκδ. Έκφραση.
- Παπάς, Γρ., Γιώργος, (2006). Αξιολόγηση και μάθηση. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου «*Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας*». (Ιωάννινα, 12-14/5/06).
- Π.Ι. Τμήμα αξιολόγησης, (1999). Εσωτερική Αξιολόγηση και Προγραμματισμός του Εκπαιδευτικού Έργου. Αθήνα :ΠΙ
- Σολομών, Ι., (1999). Αξιολόγηση η κοινωνική συγκρότηση των κειμένων. Περιοδικό (Εικονικό σχολείο). Τόμος 1. τεύχος 4 Σεπτέμβριος.
- Σολομών, Ι., (1999). Εσωτερική αξιολόγηση και προγραμματισμός του εκπαιδευτικού έργου στη σχολική μονάδα. Αθήνα: Εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

- Σωτηράκου, Τ., (2008). Εσωτερικό και εξωτερικό περιβάλλον ενός εκπαιδευτικού οργανισμού. Σημειώσεις 3^{ης} ΟΣΣ της Θεματικής Ενότητας ΕΚΠ 62. Πάτρα: ΕΑΠ
- Φίλιας, Β., (2000). Εισαγωγή στη Μεθοδολογία και τις Τέχνες των Κοινωνικών Επιστημών. Αθήνα. Εκδ. Gutenberg.
- Χαϊδεμενάκου, Στ., (2006). Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και οι εκπαιδευτικοί: Από την πλευρά εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Θεσπρωτίας. Πρακτικά του 1ου Εκπ/κου Συνεδρίου «Το ελληνικό σχολείο και οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας». (Ιωάννινα, 12-14/5/06).
- Χατζηπαναγιώτου, Π., (2001). Η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Ζητήματα Οργάνωσης, Σχεδιασμού και Αξιολόγησης. Αθήνα: Δαρδανός.